

המחבר שו"ת „שואל ומשיב“

הוצאת החכמה

(קוים לדמותו)

מ א ת

הרב משה לייטר

הוצאת

הוצאת

ילדותו ובחירתו

במאמרי על רבני לבוב⁽¹⁾ שילבתי בו גם תולדותיו של הגאון רבי יוסף שאול הלוי נתנזון אבד"ק לבוב וידעתי גם אז שאין בו במאמרי על אודותו רק מעין ציור-חטף של דמות דיוקנו רבת-גונית אורות התורה. הרגשתי שלא יצאתי ידי חובתי בעשירית ואיפה, אך עלי להתעמק בספריו הרבים שחיבר ולקרוא גם בין שורותיהם ולהתבונן גם בקטעי משפט הנראים כרמזי רזים, ולצרף קוים ופליטי לשון וקולמוס שפלט עטו של המחבר. ומכל אלה הנקודות והקוים, הרזים והרמזים יש לטוות חוטי משי ולענב עניבות-קטיפה, כדי לשזור תגודת-משי וחושן-קטיפה סביב אותה אישיות מזהירה לתפארת הדרה, עטרת הרבנות שלפני חמשה-ששה דורות.

וגם הפעם חשבני להביא רק אבני חפץ, לבנים, מיני צבע, סממני ציור וכלי שרטוט לציורה של תמונת רב רבנן ופוסק הפוסקים רבי יוסף שאול נתנזון, שבגילו העשרים ושמשם של גאוני התורה כרבי עקיבא איגר, רבי מרדכי בנטה ורבי משה סופר עוד זרחה בגבורתה בשמי היהדות ואורם הבהיק והאיר את המזרח, הגיח ועלה כוכב מאיר זה בשמי מרום והגאונים הקשישים הכירו שאותו כוכב שנתגלה לעיניהם עתיד להאיר בבתי מדרשות ובלשכות בתי-דין בישראל והוקירו אותו ואת תורתו. וזה רבי יוסף שאול הלוי נתנזון להיוולד בבית מלא אורה, לאב רך בשנים וגדול בתורה, לאביו הגדול רבי אריה ליבוש נתנזון שהיה בן חיי, כשנולד לו בנו בכורו וקרא את שמו: יוסף שאול.

גדלה היתה זכותו של האב הגדול שזכה לשני שולחנות וגדולה מזו שזכה לבנו-בכורו⁽²⁾ שמשחר טל ילדותו ניכרו בו סימנים שלגדולות נוצר והיו האורות בבית משמשים ומאירים בגונית זוהר לתפארת משפחתו האצילית בעיר ברון.

אביו הגאון

רבי אריה ליבוש נתנזון לא עמד ערשו בעיר ברון אך בעיר המעטירה מלאת חכמים וסופרים, בברודי, בשעה שהו קולם של אריות דאורייתא עוד הדהד בין כתליו

(1) „הדרום“, חוברת טז.

של הקלויו. וסבו של רבי יוסף שאול הרה"ג רבי יצחק, שזכה גם הוא לשני שולחנות, הביא את אחד החריפים שבדורו לביתו ללמד את בנו אריה ליבוש ה"ה המחבר הספר המלא חריפות, עמק ברכה, ושניהם גם הרב וגם התלמיד נהנו זה מזה. רבי אריה ליבוש נתנזון נשא את בתו של הרב הצדיק ר' דוב היילפרן בעיר ברזן, חתנו של הגאון רבי מרדכי זאב (הראשון) אבד"ק לבוב.

נוסף על מטען כבד של תורה וחכמה שהביא האברך הצעיר עמו מבית אביו ומעיר מולדתו שקד גם במקומו החדש על דלתות התורה וחכמתו הכריזה עליו גם מבחוץ לגבולות עירו, כי מסועפת ומסונפת היתה, והיה לאחד מגאוני הזמן. מלבד חכמתו התלמודית הרבה, שספרו "בית אל", על סוגיות הש"ס, מעיד ומוכיח עליו, היה גם מדקדק גדול וחכם בחכמת סוד עיבור החדש וכתב לבאר דברים אשר התוס' יו"ט נתקשה בהם ונלאה לבארם, ורבי אריה ליבוש נתנזון ביארם וחיוורם בעזרת כללי אקלידוס². חכמתו זו למד בבית אביו מפני מורים מלומדים, החכמה שלא נאסרה בעירו ולא נפסל לימוד השפות הזרות וחקר דברי מדע הותר ביחיד, באתרית.

בית חמיו בלבוב

לא הרשיתי לי לחרוג ממסגרת תולדות בנו הגדול שהתחלתי בו אלא כדי להראות מ"אן" רבי יוסף שאול בא ול"אן" הוא הלך ונתגלגל לבית מלא תורה ואורה ולסביבה מתאימה לרוחו הכביר.

רבי יצחק איטינגא זכה גם הוא לשני שולחנות ובתו שרה אדיל שהיתה ידועה בפקחותה ובחכמתה, היתה לו לרבי יוסף שאול לאשה. רבי יצחק א. איטינגא היה גיסו של אבי אמו הרה"ג ר' דוב היילפרן, חתנו של הגאון רבי מרדכי זאב (הראשון).

ובבית חמיו מצא לו לא רק שולחן ערוך עשיר וארגז ספרים יקר, אך גם חבר טוב, הוא גיסו הגאון רבי מרדכי זאב איטינגא, עמקן וחריף, ולמדו שני הגיסים בצותא וכבר בגילם הרך יצא שמם לתהלה והגאון מאור הגולה ה"חתימ סופר" קרא אותם ותיארם: "הגאונים צנתרי הוזהב"³. וחיברו ספרים יקרים בהלכה.

רבי יוסף שאול נתנזון היה כבן עשרים כשהוציאו את ספר דודם הגאון "ים התלמוד" על מסכת בבא קמא, בהוספת חידושי תורתם זר זהב סביבו שקראו למו "מפרשי ים", לאור, מה שגרם להם פירסום רב בעולם התורני ונודעו בשם "מפרשי הים". וכו גם שעל אף גילם הרך היו גדולי דורם מביאים את חידושי תורתם והתפלפלו בהם⁴. שני הגיסים עשו חיל בלימודם וכונים לתורה וחיברו שורה שלמה של ספרים מלבד ספר-בכורים "מפרשי הים", חיברו "מגן גבורים", ב"ח, על שו"ע או"ח וספר "מאירות

(2) יוסף דעת על יור"ד, הלכות אבילות סי' שצט.

(3) דברי שאול.

(4) ראה שו"ת חת"ס תא"ח סי' י.

(5) שם.

עינים" על ה' טריפות הריאה; קונטרס "מעשה אלפס" על הרי"ף ומפרשיו, תגהות על ש"ס וספר "נר מערבי" על התלמוד הירושלמי וספר שו"ת "שבת אחים". לרגלי איזה סיבה שלא נודעה שחרה נתפרד צמד חמד זה והיחס ביניהם, יש מקום להשערה, כי היה מתוח, כאשר אוכז בפרק מיוחד שהקדשתי לתכלית זו.

שקלא וטריא בר"ת בין חאב ובנו

ואם כי דיבוק חברים נתבטל ונתפרד, הרי תורת "בית אב" והשקלא וטריא בהלכות שונות ובדברי מחשבה ועיון שבין האב ובין בנו הגדול נתחסמו ונתהדקו ביניהם, ונהנה זה מזה בעצה ותושיה שסימנם ניכר בהמון מקומות שבספרי הבן, כהא: לאבי מורי הרב הגאון החר"ף הגדול המפורסם וכו' מוהר"ר אריה ליבוש נ"י⁶. "בשנת תרט"ז עש"ק עקב הגיעני מכתב מכבוד אבי מורי הגאון נ"י⁷. "אל כבוד אבי מורי הרב הגאון החר"ף מרי"ת אריה ליבוש הלוי נ"י אשר דברת עמי פה אל פה וכו'". "שלום וכ"ט אל כבוד אבי מורי הרב הגאון החר"ף ובקי המפורסם מרי"ת אריה ליבוש נ"י, הגה ע"י נכדך היקר כמר מאיר נ"י ראיתי אשר רשמת...".⁸

וביחוד הרבה להביא מתורתו של אביו וחידושי כהא: "אעתיק מה שכתב לי אבי מורי הרב הגאון נ"י להקשות"⁹. "והנה מפי אבי מורי הרב הגאון החר"ף... שמעתי דלפי דינו של הגאון מיושב...".¹⁰

וכן "בשנת תרי"ז כ' סיון עש"ק בהעלותך שאל אותי אבי מורי הרב הגאון נ"י במכתב ג"כ קושיא זו על...".¹¹ או: "הקושיא הלז כתבתי בשנת תרכ"ט טבת אל כבוד אבי מורי הרב הגאון נ"י וע"ז הגיעני תשובה ממנו וז"ל בדבר קושייתך...".¹² וכן: "לאבי מורי הרב הגאון נ"י... בענין הא דאמרו מיגו דאי בעי...".¹³ ו"אעתיק מה ששלח לי כבוד אבי מורי הרב הגאון נ"י במ"ש התוס'...".¹⁴ "לכבוד אבי מורי הרב הגאון נ"י... בדבר הגוול...".¹⁵ "שלום וכ"ט אל כבוד אבי מורי הרב הגאון...".¹⁶ "בשנת תרי"ז הגיעני מכתב מכבוד אבי מורי הרב הגאון... שכתב בזה"ל: בש"ס תולין דף נון...".¹⁷ "בשנת תרכ"ג הגיעני מכתב מכבוד אבי מורי הרב הגאון נ"י שכתב

(6) שו"ת שו"מ ח"א מהדו"ת, סי' ז.

(7) שם ח"ב, סי' כב.

(8) שם סי' כט.

(9) שם ח"ד מהדו"ת, סי' קסב.

(10) שו"ת שו"מ ח"ב מהדו"ת, סי' יד.

(11) שם, סי' ג.

(12) שם חלק ד, סי' קפת.

(13) שם ח"ב, סי' סז.

(14) שם ח"ג, סי' ג.

(15) שם, שם, סי' נ.

(16) שו"מ שם, סי' קיו.

(17) שם ח"ד, סי' קסב.

(18) יוסף דעת על יור"ד ה' טריפות, סי' סד.

במ"ש התוס' דבתוספתא קתני...". "שמעתי מאבי מורי הגאון נ"י לישב קושיא...".
 ובהא דאמרו... וע"ז הקשה אותי אבי מורי הרב הגאון נ"י דהא קתני בהדיא...".
 "עפ"י ש"ל לכבוד אבי מורי הרב הגאון נ"י לישב קושייתו שהקשה". וגם אני הארכתי
 בזה בתשובה לאבי הגאון נ"י...".

וכן כתב "א"כ לא קשה קושיית אבי מורי הגאון נ"י". "בשנת תר"י יום ה' כ"ד
 תמוז נשאלתי במכתב מכבוד אבי מורי הרב הגאון נ"י על שיטת הרמב"ם...". ובשנת
 תר"ט קודם חג הפסח חידשתי זאת וכתבתי הדברים אל כבוד אבי מורי הרב הגאון נ"י
 והנה אחר התג יום ג' כ"ח ניסן הגיעוני דבריו וז"ל: "...". והנה כבוד אבי מורי הרב
 הגאון נ"י הראה לי דבר פלא בדברי הרמב"ם...". "כבוד אבי מורי הרב הגאון...
 הקשה...".

ויש שלא נחה דעת אביו הגדול בישובו של בנו הגדול: "הגיעני מכתב מכבוד
 אבי מורי הרב הגאון נ"י: מכתבך היקר עם ח"ת קבלתי והיה בפי כדבש למתוק ואמנם
 מפני החג לא יכלתי להשיבך והנחתיו באיזה ספר ולא אדע מקומו איה. אמנם זאת אזכרה
 שכתבת... "עכ"ד הנעימים". לפעמים מחזקים ומסייעים ולפרקים סותרים חד את חד
 ומשתעשעים בחד"ת בין אם מפריכים ובין במסייעים אך בכל פעם: "את והב בסופה".
 ו"מ"ש לי אבי מורי הרב הגאון תחריף... ביום כ"ז מנחם (אב) וז"ל מה שהשיב מדברי
 הרא"ש...". "ביום ג' ר"ח תמוז שנת תרכ"ח הגיעני מכתב מכבוד אבי מורי הגאון
 נ"י שכתב בדברי התוס'...". "שמעתי מפי אבי מורי הגאון נ"י דהכונה...".
 ו"יש להמתיק הדבר עפ"י מה ששמעתי מפי אבי מורי הגאון נ"י שאמר בביאור
 המאמר...". "ומפי כבוד אבי מורי הרב הגאון נ"י שמעתי שאחרי שקין...". "וכמו
 ששמעתי מכבוד אבי מורי הרב הגאון נ"י לפרש מה שאמר...". "לפי מה שכתב
 לי אבי מורי הרב הגאון נ"י שהוא פירש שיטת הריב"ם...".

- 19) שם חידושים בבית סי סח.
- 20) יוסף דעת שם.
- 21) שם בהשמות דף עג, טור א.
- 22) יוסף דעת בהשמות לסי קצו, סעיף ב.
- 23) שם בהשמות לסי קצו, סעיף ד.
- 24) שם ה"ל בכור בה"ט סי שו, ד"ה "והנה לכאורה".
- 25) שו"ת שרי"מ ח"ב מהדור"ת, שאלה יד, ד"ה "דרך אגב אציג".
- 26) יוסף דעת ה"ל גזוי, סי שלב, ס"ב.
- 27) שם ה"ל בה"ט סי שכה, ד"ה "בשנת תר"ט".
- 28) שם ה"ל גזוי סי שלה, ס"ב.
- 29) שם.
- 30) יוסף דעת ה"ל קריעה, סי שעב.
- 31) שם ה"ל כלאי בגדים, סי שצט, ס"ב.
- 32) יוסף ה"ל אכילות, סי שעד, ס"ג.
- 33) דברי שאול.
- 34) שם עה"כ "והיה כל מוצאי".
- 35) שם עה"כ "ויצא קין", עמ' ז, טור א.
- 36) דברי שאול סי לך.

וגם תביא את דברי אביו במקום אחר⁽³⁷⁾. והביא את ביאורו של אביו⁽³⁸⁾ ואמר ביום ההוא⁽³⁹⁾. "ושמעתי מפי אבי מורי הרב הגאון נ"י...".⁽⁴⁰⁾ ושמעתי מפי אבי מורי הרב הגאון נ"י לפי שדרכו של יואב טעה בין זכר בצירי לזכר בקמץ אמר שצריך לשים באזניו משפט הקריאה שבכתב הוא בלי נקודות ודפחית⁽⁴¹⁾. ושמעתי מכבוד אבי מורי הרב הגאון נ"י דאמר הכונה עפ"י ש החובת הלכות...".⁽⁴²⁾ ומפי כבוד אבי מורי הרב הגאון נ"י שמעתי שהכונה⁽⁴³⁾. "עפ"י ששמעתי מפי כבוד אבי הרב הגאון נ"י בעמדו במקלות בק' בערוזאן בריה לפני התקיעות לנהל העם על מצועי המוסר ההוא אמר בביאור הכתוב...".⁽⁴⁴⁾ אך נראה עפ"י מה ששמעתי מפי אבי מורי הרב הגאון נ"י מתא...".⁽⁴⁵⁾ שמעתי מאבי מורי הגאון נ"י...".⁽⁴⁶⁾ ומפי אבי מורי הרב הגאון שמעתי דהספק הוא...".⁽⁴⁷⁾ שמעתי מפי אבי מורי הרב הגאון נ"י שאמר הטעם בזה⁽⁴⁸⁾. "שמעתי מפי אבי מורי הגאון דתמה עליו, על המליץ...".⁽⁴⁹⁾ שמעתי מכבוד אבי מורי הגאון נ"י דתמה⁽⁵⁰⁾.

ונוסף על קשר תמידי ותכופי שביניהם לפעמים הביא גם חדושי תורת אביו הגדול ששמע מפי אחרים בשמו כתא: "שמעתי אומרים בשם אבי מורי הגאון דהנה במי שבא לאכסניא...".⁽⁵¹⁾ וכן כתב "ושמעתי בשם אבי מורי הגאון ז"ל שאמר דהרשב"ם כתב...".⁽⁵²⁾ וכהנה וכהנה הביא את דברי שקלא וטריא עם אביו הגדול גם בעניני הלכה וגם בדברי אגדה ומחשבה, אבל לא לעולם חוסן ושעשוע בדברי תורה נפסק ביניהם והגנו שומעים את הד אנתחו על פטירת אביו הגדול:

"אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי כי ביום ג' כ"ח שבט שנת תרל"ג נפטר כבוד אאמר"ר הרב הגאון המובהק מ"ה אריה ליבוש זללה"ה, תנצב"ה⁽⁵³⁾".

ובתשובתו: "ואמרתי בזה בלי עיון בספר כי לבי בל עמי שאבי מורי הרב הגאון ז"ל מת בחדש העבר ועוד לבי גאנח⁽⁵⁴⁾".

וגם ב"הגהות יד שאול"⁽⁵⁵⁾ השר"מ הביא את תורת אביו "שמעתי מאבי מורי הרב

(37) שם פ' תצא.

(38) שם פ' וילך.

(39) שם רצ"ב.

(40) שם, פ' בשלח.

(41) שם, פ' בא.

(42) שם ב"ש פ' וישלח.

(43) דברי שאול עה"ת, פ' תשא.

(44) שם, פ' קרשים.

(45) שם.

(46) שם, פ' אמור.

(47) ד"ש עה"ת, אמור.

(48) שם, פ' בהר.

(49) ד"ש פ' בחקותי.

(50) שם עה"כ "ונסו אותי זה עשר פעמים".

(51) בסוף הקדמתו לח"ד מהדורת שו"ת שו"מ.

(52) שו"מ ח"ד מהדורת, סי' לת.

(53) הגהות יד שאול על יוריד הל' שחיטה, סי' א.

סביב

ז ק ג י ו

הדברים - כט הסתדרות הרבנים דאמריקא עמוד מס': 152 הודפס ע"י אוצר החכמה

בעל שער אפרים^(ט), אא"ז תחכם צבי^(י), זקני הגאון מו"ח יעקב מלובלין^(י), זקני הפני^(י), אא"ז הגאון מו"ה זלמן מירליש אבד"ק המבורג^(י).
זקני מהרש"ל^(י), זקני בעל מגיני שלמה^(י), זקני הב"ח^(י), אא"ז הגאון החסיד שבכהונה

דודיו הגדולים

דודה, אחי אביו, הרה"ג ר' יוסף נתנון מיקירי קרתא ברודי היה מגינו התקיף של הגאון מהרש"ק ורבי יוסף שאול כיבדהו וכ' אליו: "שלום וכ"ט אל כבוד דודי הרב הגדול איש חמודות מ' יוסף נ"י נאטאנאהן"^(י).
דודיו הגאון בעל "ישועת יעקב"^(י), דודיו בעל "ים התלמוד"^(י) אחיו של בעל "ישועת יעקב", דודיו מוהר"ץ הלברשטט^(י) ודודיו סבא קדישא יעב"ץ ז"ל^(י).

שאריו הגדולים

"ש"ב הגאון מוהר"ז ז"ל מבראד שגם הוא הקשה להגאון קצה"ח"^(י), שארי הגאון בנתיבות^(י), שארי הגאון במקור חיים^(י), הגאון מליסא^(י), ש"ב הגאון נריב^(י), ש"ב הגאון ר"ח מצאנז^(י), ש"ב הגאון בעל כסא דהרסנא^(י), ש"ב הגאון מו"ה יצחק שמלקיש^(י), ש"ב הה"ג מו"ה פנחס בורשטין^(י), ש"ב הרב מו"ה יעקב שלמה היילפרין, הגאבד"ק דוניוב-פרמישלן^(י), ש"ב הרב יחיאל מיכל היילפרין האבד"ק פמורן^(י), ש"ב הרב מרדכי פארילע^(י).

- 68 יוסף דעת הלי כלאי בגדים, סי ש.
- 69 שו"ת שו"מ מהר"ת ח"א, סי עא, עט; ח"ב סי כא, כג, צד; יד יוסף הלכות טריפות, סי סד, סיב ושם סי מו ס"ו; ודברי שאול עה"ת סוף פ' בראשית ופרשת ברכה ועוד.
- 70 יוסף דעת הלי תערובות, סי קה, סיא (: "הוא זקני אבי זקני הגאון מו"ה העשיל ז"ל").
- 71 שו"ת שו"מ ח"ג מהר"ת, סי קכה; יוסף דעת הלי בכור בה"ט סי טז, סיב.
- 72 שו"מ ח"ג מהר"ת סי ב, ד"ה "ובדברי, והיה בעל מג"ש בעל שו"ת "פני יהושע" סבה של אם בעל פני על מסכתות הש"ס.
- 73 שו"ת שו"מ ח"ד מהר"ת סי ז; יוסף דעת הלי תערובות סי צח.
- 75 ש"ס שאלה סב.
- 76 יוסף דעת הלי בקור חולים סי שלט; דברי שאול עה"ת האוינו.
- 77 יוסף דעת הלי קריעה סי שגא, סיב, ודברי שאול סוף האוינו.
- 78 שו"ת שו"מ מהר"ת ח"א סי מח; שם ח"ב סי כא; יוסף דעת סי שכט.
- 79 שו"ת שו"מ מהר"ת ח"ב סי ע.
- 80 שם ח"ג סי קבא.
- 81 יוסף דעת הלי קריעה סי שמא.
- 82 שו"מ חלק א מהר"ת סי יח, כ.
- 83 שם חלק ג מהר"ת סי קבא.
- 84 שו"ת שו"מ שם סי ד וסימן גה, ובחלק ד שם סי יו.
- 85 שו"מ ח"א מהר"ת סי ב, ועיין לקמן הפרק על היחס ביניהם.
- 86 שו"ת שו"מ מהר"ת ח"א סי יג ועוד.
- 87 שם חלק ד סימנים ג, נא ועוד.
- 88 שם ושם.
- 89 שו"ת שו"מ ח"ד סי עה.

תלמידיו

כנראה שאחרי שנתפרדה החבילה ופסקו שני הגיסים הגאונים הצעירים ללמוד בצוותא ובדיבוק חברים ריכו רבי יוסף שאול סביבו תלמידים בחורי חמד, חריפים ושנונים והרביץ תורה בלבוב והעמיד תלמידים הרבה גדולי תורה ששתו בצמא את חידושי תורתו. רבי יוסף שאול לא היה ראש ישיבה במבון השגור ולא נקרא סגל תלמידיו בשם "כולל" או "מתיבתא" או בשם נאה אחר, אך בחורי חמד שריכו סביבו אחר שמצא אותם רצוים וכדאים לפתוח לפניהם שערי אורו שיתפם בלימודיו ובעיוניו וזכו להיות שותפים לתורתו והיו עדי-ראיה ושמועה ליצירי רוחו של אותו גאון ולדון להתווכח, להקשות ולפרך, לפרק ולתקן וגם להיזכר בכבוד בספריו של רבם הגדול. בעל "שואל ומשיב" לא הרצה ולא הגיד שעורו פעם אחת בשבוע או בחודש אך פעמים ביום, מדי יום ביומו. וארשום בזה שמות אחדים מתלמידיו שמצאנו את שמותיהם בספריו שהזכירם לשבח ולאחדים מהם יצא שמם לפניהם כגדולי תורה:

"תלמידי החר"ף מו"ה אברהם לבוב נדו"ז הגאון בעל ים התלמוד" (י), תלמידי הבחור החשוב כמר אלעזר ביק"י, נשאלתי מתלמידי המופלג מר"ה בצלאל וכו' (י), תלמידי החר"ף ושנון מו"ה גרשון קארציר, אשר הקשה בהיותנו מהלכים לשוח ע"פ השדה י"ג תשרי תר"ך אשר הקשה... (י). וכן כתב והזכירהו לשבח: "ביום ג' סליחות שנת תרי"ז הקשה אותי תלמידי מר"ה גרשון קארציר על דברת התוס'... (י). ובשבת קודש פ' ויחי שנת תר"ח יי שאל אותי תלמידי החר"ף מו"ה גרשון קארציר... (י).

(90) שו"מ ח"א מהר"ת סי' צב, ד"ה "והנה תלמידי".

(91) שו"ת שו"מ ח"ב מהר"ת שאלה לה.

(92) יוסף דעת ה' בב"ח סי' צו.

(93) שו"ת שו"מ מהר"ת ח"ד שאלה קמט.

(94) שם ח"ג סי' צט.

(95) שם ח"ד סי' קה, תלמידו ותיק זה שזכה לטייל עם רבו הגדול גם "ע"פ השדה" היה טיפוס מאצילי תלמידי חכמים שבדורות הקודמים והוא היה ידי מסור לדודי הרב הגאון ר' דוד דוב לייסר אבד"ק ובלוב, ולפני שנים רבות כתבתי מאמר על אדותו והפעם אסתפק בשתי עובדות המוכיחות את מדותיו התרומיות. אבל בראשונה עלי להציג לפני קוראי, שרבי גרשון תלמידו של בעל שו"מ חיבר ספר חשוב על סוגיות הש"ס והרמב"ם והיה גם עתיר נכסין, בעל אחוזה, ונוסף על שני שולחנותיו אלה היה גם מלומד בלימודי חול. ופעם אחת אמר להבליט את עומק למודי קודש ולהבדיל בין למודי חול, אמר לאמור: במשך שלש שנים הכנסתי מורה מלומד לביתי ולמדתי מסיו למודי חול ועמדתי בבחינה וקבלתי תעודת בגרות המכשירה אותי להיכתב בכל אוניברסיטה שבארצנו, ומובן מאליו שגם סרק משניות למדתי... כלפי זה הרי למודי קודש אני שוקד על שערי תורה משחר טל ילדותי ועדיין לא הגעתי למדרגתו של מלמד הגון...

ופעם אחת שבת אצל דודי הרב הנ"ל וגם איזה מלמד תינוקות התאכסן באותו יום השבת בביתו ואכל על שולחנו. וכאשר דודי הרב ז"ל כיבר וביקש את רבי גרשון לקדש על הכוס תחילה ונרתע אותו ענותן לאחוריו. ויקדש דודי ראשון והזמין את אורחו הגדול רבי גרשון לקדש אחריו על הכוס, וימאן ואמר: "האם ח"ו עקבתא דמשיחא ז"ל ולא נתרצה לקדש תחילה לפני המלמד. ענוה זו ראה ולמד גם מרבו הגאון שהיה מצטיין במדה זו, ושימש מופת לתלמידיו הגדולים. ולא ילמד במוסד המוקדש ללמודי מוסר, אך "דף גמרא" יש בו מקור נאמן למוסר נעלה וגאון אמתי הוא מופת לתלמידיו בהתנהגותו ושמך נזכר לשבח גם במקורות אחרים בספרי רבו הגאון: שו"מ ח"ג סי' צט, ושם ח"ד סי' קמט.

תלמידי המופלג מריה הירץ נ"י תראני דברי המל"מ...⁹⁶ חרבני המופלג תלמידי מריה יוסף מיוש"י, תלמידי המופלג חריף ושנון מריה יוסף ב"ר חיים שמחה וילער"י, שאל אותי תלמידי החריף מריה ישראל אלימלך שטאנד *⁹⁷, נשאלתי מתלמידי החריף מ' מענדל בודק"י, היה אצלי תלמידי חרבני המופלג מריה נטע רייזיס והקשה אותי מוא...⁹⁸ תלמידי המופלג מריה ניסן זיס נ"י...⁹⁹ תלמידי החריף מריה שמואל גאלדבערג"י, תלמידי ושמו שמואל בעלף *¹⁰⁰, תלמידי החריף שמואל ביק *¹⁰¹.

וכנראה שהגדול מתלמידיו היה הרב תגאן רבי זאב וואלף סאלאט שהיה גם המדפיס והמוציא את ספרי רבו שו"ת שואל ומשיב. אף כי לא מצאתי בשו"מ מהדו"ת שבעל שו"מ כתב לו: "תלמידי" רק פעם אחת ודרך אנכי: "למדתי עם הדיינים שלי ועם הרב החריף מריה זאב וואלף סאלאט" *¹⁰². וידוע היה כגדול בתורה וחריף ובקי ויד ימינו של רבו תגאן, וכדאי לשמוע עליו מה שגילה לנו ד"ר מרדכי ברודא, בנו של תגאן ר' ליבלי ברודא, רבה האחרון של לבוב *¹⁰³: "וזאת לדעת כי רבי אורי וואלף סאלאט היה בעל כשרונות גדולים ובעל מזג סוער. בן למשפחה עניה, נעשה פארה וכבודה משנתפרסם כעילוי גדול... גם למדנותו וחריפותו, שהיו באמת מופלגות, היה בהן אופי של הפגנה כלפי חוץ... הוא היה גם דברן טוב ובעל לשון מהירה... תומן על יד זקני"י להיות דין בבית-דינו, ושם ישב יחד עם אבי זכרוננו לברכה, שהיה ראש אב בית דין. כן בנה לו ר' אורי וואלף בימה לעצמו במניין שלו, ושם נתאסף ציבור גדול ממעריציו, שהתענג והתפעל מכל דבר היוצא מפיו. אף הנהיג שיעורים בביתו בשבת אחר-הצהרים, ובהם קרא ספרי פילוסופיה וספרי מוסר מימי-הביניים, כמו "מורה נבוכים" ו"חובות הלבבות" וכדומה, והשפעתו על סביבתו היתה גדולה מאוד" *¹⁰⁴. וגם "בלמדינו בשנת תרכ"ג י"א מרחשון הקשה הרב החריף מריה אורי זאב סאלאט נ"י" *¹⁰⁵.

96 יוסף דעת ה"ל תרומות ס"י שלא.

97 שו"ת שו"מ ח"ג מהד"ת שאלה סו, ובחלק ד שם ס"י כו, קכו, קלה.

98 שו"ת שו"מ ח"ב מהד"ת ס"י עב, שם ס"י פ, ובחלק ד ס"י לד.

98* שו"מ ח"ד מהד"ת ס"י סח וס"י קסו.

99 שם ס"י סו, ובחלק ב ס"י עא, ובח"ג שם ס"י קכא, קכב, ובחלק ד שם ס"י קיא.

100 שו"ת שו"מ ח"ג מהד"ת ס"י צד.

101 שם ח"ד ס"י קנה, הוא אבי אמו של דר. מרדכי אהרנפריו, רבה של מדינת שבדן, שזקנתו בישה את ילדותו. ראה "מחלוצין לירושלים", מהרב ר' מאיר בר אילן ז"ל.

102 יוסף דעת בהשמות לה"ל י"ג סקלי"ב ס"ב, ובשו"ת שו"מ מהד"ת ח"ג ס"י קכט, וח"ד ס"י כו, קי.

102* שו"מ מהד"ת ח"א ס"י עב.

102** יוסף דעת הלכות שחיטה.

103 יוסף דעת ה"ל טריפות ס"י לג, וראה ביחוד ביוסף דעת בהשמות השניות לה"ל טריפות דף נב, סור ב, ד"ה "ובשנת".

104 ראה "הדור" חוברת סז את מאמרי "תשובת רבה האחרון של לבוב".

105 רבי צבי אורנשטיין אב"ק לבוב, מחבר ס' שו"ת "ברכת רציה".

106 מ"זכרונותיו של דר. מרדכי זאב ברודא, ירושלים תש"ך.

106* יוסף דעת סימן לג, ס"ב.

ועוד תלמיד מובהק המוזכר פעמים אחדות בספרי שר"מ הוא ר' סעגדר שארנשטיין⁽¹⁰⁷⁾ ועוד תלמידים מובהקים, מהם ששימשו ברבנות ומהם גם שעסקו במרקמטיא כשני תלמידיו החריפים ר' שמואל גולדברג ור' אלימלך, שהזכרתם למעלה המובאים בספרי רבם הגאון, היו להם חנות בשותפות⁽¹⁰⁸⁾, כדי להתפרנס ממעשה ידם. ועוד תלמיד אחד יחיד ומיוחד היה לו להגאון ר' יוסף שאול ששימש גם הוא דיין ומר"ץ בבית דינו של הגאון ר' צבי הירש אורנשטיין בלבוב, היה הרה"ג ר' פייבל קארפ: "הוא היה איש פיקת בעל מרץ ומלא תנועה, ונחשב כאחד מפיקתי העיר".

ונכדו של הגאון ר' צבי ה. אורנשטיין, שבילדותו בילה חלק מזמנו בלשכת בית דינו של סבו הגדול, מסר לנו כעד-ראיה: "חדר בית הדין היה תמיד מלא אנשים יוצאים ובאים, וכמה פעמים פרצו שם צעקות ובכיות, ולפעמים הגיעו הדברים לידי הרמת יד בין הצדדים היריבים, בכיות הנוגעות עד הנפש נשמעו מזמן לזמן מצד נשים שעמדו להתגרש מבעליהן. אך בתוך הצעקות והבכיות נתגלו מפעם לפעם גם דברי שקר ורמאות וגסות ונבלה בין אדם לחברו ובין איש לאשתו. וכל אלה נשמעו בערבוביה ובמהומה שקשה היה להתמצא בתוכה. אבי זקני היה במקרים כאלה עוזב את חדר בית הדין ונכנס לדירתו. ואז היה ר' פייבל השליט היחיד, שהשתדל להביא סדר בתוך המהומה, ולפעמים הצליח בקולו החזק ובהשפעתו האישית להרגיע את הנפשות הרגוזות"⁽¹⁰⁹⁾.

ורק אחרי שנפטר ר' פייבל קארפ הוזמן ר' אורי וולף סלט לשמש בתור דיין ומר"ץ בבי"ד בלבוב.

ואחריו כיהן בתור דיין ראשי בנו הגדול בתורה ובחכמה רבי משולם סאלאט, גם בבית דינו של הגאון בעל המחבר שו"ת בית יצחק ר' יצחק שמלקיס ואחריו בבית דינו של הגאון ר' ליבלי ברודא, מחבר ספר שו"ת מצפה אריה, רבה האחרון של לבוב.

סדר לימודו ושעוריו

כבר קבעתי הנחה שלא כהרי הלימוד הנהוג בישיבות המפורסמות, שראשי הישיבות מרצים לפני תלמידיהם פעם אחת בשבוע או פעמים בחדש בסוגיא ומגלה לפניהם את חידושיהם של הראשונים וגדולי האחרונים וביחד את חידושי תורתו, מקשה ומפרק, מפריך ומתריך עד שעולה בידו לברר וללבן הסוגיא שהוא דן בה; וראשי הישיבות באים להרצות לפני תלמידיהם מוכנים כל צרכם וחידושי תורתם על לשונם. וכבר הדברים חתומים בצביונם ורק לפעמים יש להם להתלמידים הזכות להקשות ולפרוך ועל רבותיהם ראשי הישיבות לסתור ולתריך, לבאר ולברר את הסתום.

לא כן נהג בעל שר"מ. הוא שיתף את תלמידיו ללימודו. הוא לא הכין את שעוריו מקודם וגם לא תלה את זייג-חידושו בסוגיא זו או אחרת שבתלמוד, אך לפעמים למד את סוגיא זו או אחרת ושיתף את תלמידיו בלימודו, וכשלמד ועסק בחלק אבן העזר

(107) שו"ת שו"מ ח"א מהד"ת סי' מג, ושם ח"ב סי' מה, ובחלק ג סי' עד.

(108) "והנה בשנת תרס"ו... אירע לתלמידי המוסלג... ושותפו תלמידי מו"ה אלימלך... בא ושאל אותי מה יעשה בחנות המשותפת שיש להם" (יוסף דעת ה"ל אבילות סי' שפא).

(109) ראה "זכרון מרדכי ואב ברודא" ע' 35-36.

ולימד את האבן העזר עם תלמידיו, כהא בשנת תרט"ו אור ליום ג' י"ב טבת למדתי עם תלמידי באה"ע סי' צג⁽¹¹⁰⁾. בשנת תרט"ו אור ליום ה' למדתי עם תלמידי באה"ע סי' כט והקשה תלמידי החר"ף ישראל מלך נ"י⁽¹¹¹⁾. "בעת אשר למדתי עם תלמידי המופלגים יחיו... כי לא בסתר דברתי עמו כי אם לפניהם איך היה המעשה"⁽¹¹²⁾.

כשלמדנו הל' פסח ברי"ח שבט תרי"ב עם תלמידים והגיענו לסי' תמ⁽¹¹³⁾. וכן בשנת תרי"ב ח' שבט אור ליום ה' פ' בא למדתי עם תלמידי הל' פסח ובהגיעי לסי' תמד אמרתי ליישב קושיית⁽¹¹⁴⁾. בשנת תרי"ט ו' לחדש טבת כשלמדתי עם תלמידי טבילת כלים הקשיתי...⁽¹¹⁵⁾. בשנת תרי"ג בליל י"ט מרחשון למדתי עם תלמידי הלכות שבת והגעתי לסי' רמט בדברי המג"א⁽¹¹⁶⁾. בשנת כת"ר ה' וירא למדתי עם תלמידי הרי"ף פ"ק דכתובות, והנה ארשום בקצרה מה שאמרתי לפום ריהטא כי לא עיינתי בספר⁽¹¹⁷⁾. בשנת תרי"ז ערי"ח איר ה' תוריע החילותי ללמוד עם תלמידי נ"י הלכות מצרנות ותמהתי במ"ש שם הרא"ש לפרש בדינא דבר מצרא⁽¹¹⁸⁾. בשנת תרי"ד י"ב טבת ו' ויחי למדתי הסוגיא דטיפת חלב ומצאתי...⁽¹¹⁹⁾. בשנת תרי"ז יום ג'... למדתי עם תלמידי סי' קצב⁽¹²⁰⁾ בלמדי זאת, סי' פז ביור"ד ח"א, בשנת תרי"ז אור ליום ה' שמות עם תלמידי נתקשתי מאד...⁽¹²¹⁾. בשנת תרי"ט י"ז כסלו למדתי עם תלמידי סי' קטו ובהגיענו לדברי התוס' בע"ז דף לה ד"ה חדא וכו' ולכאורה תמוה⁽¹²²⁾. למדתי עם תלמידי נ"י בש"ע כאן טור יור"ד סי' קט נזכרתי⁽¹²³⁾. כשלמדתי עם תלמידי בהגיעי לדברי הר"ן גבי נכסי... הקשה הר"ן...⁽¹²⁴⁾.

מענין הדבר לא רק לתלמידיו לימד וחידדם, אך גם לדייניו שהיו תלמידי חכמים מובהקים שבבית דינו לימדו תורה, כהא ובשנת תרכ"ג אור ליום ג' לך למדתי עם הדיינים שלי ועם הרב החר"ף מ"ה זאב וואלף סאלאט ואמרתי ליישב דברי הטור והב"י ממה שהקשה הפ"מ⁽¹²⁵⁾. וכן בלמדינו בשנת תרכ"ג י"א מרחשון הקשה הרב החר"ף מ"ה אורי זאב סאלאט נ"י⁽¹²⁶⁾.

כל כולו של אותו גאון ופוסק היה מסור לתורה ונפשו איוותה ללמדה לא רק

- (110) ש"מ מהר"ת ח"א סי' נז.
- (111) ש"מ חלק ג סי' קכ.
- (112) ש"מ חלק ד סי' מב.
- (112*) ש"מ ש"מ מהר"ת ח"ג סי' קנ.
- (113) ש"מ סי' יו.
- (113*) ש"מ ח"ג סי' קנ.
- (114) ש"מ ש"מ מהר"ת ח"ד סי' מב.
- (115) ש"מ ח"ד סי' מז.
- (116) ש"מ סי' קמו.
- (117) ש"מ סי' קא.
- (118) ש"מ ח"ד סי' קי.
- (119) יוסף דעת הלכות בכ"ח סי' פז.
- (120) ש"מ סי' פז סי'.
- (121) יוסף דעת בהשמות להל' טריפות ע' גב.
- (122) ש"מ ה"ל בה"ט סי' שכ.

לתלמידיו המובהקים ולדייני בית דינו שהיו ידועים לגדולי תורה להוסיף להם משלו. אך גם כשפנה אליו "עלם משכיל" אחד וביקש ממנו להעתיק לו את חידושי ששמע פעם ממנו ולא חס אותו גאון דורו, רבה של הקהלה היותר מעטירה בישראל, גאון בן גאון, השקדן והטרוד כל כך להשיב תשובות להשואלים הרבים שבכל תפוצות ישראל, למלא את משאלת לבו של אותו "עלם משכיל" ולשבת להעתיק לו תשובה ארוכה, ארוכה מאד וכתב אליו: "מ"ש בדברי הט"ז סי' ח"י סק"ח במה שחולק על הלבוש ובקשת להעתיק לך מה שאמרתי בזה בהיותך במחיצתי, כי הוטב בעיניך, הנה לעשות רצונך חפצתי ואמרתי להודיעך..."⁽¹²³⁾.

ולבחור כהלכה אחר כתב: "...אף שאין הזמן מסכים לכתוב על דברי פלפול, בכ"ז מפני כי כתבת כי בעוה"ר אין איש שם על לב לחזק ד"ת, ע"כ אמרתי לעיין בדבריך במ"ש על דברת הש"ך בחו"מ סי' פז..."⁽¹²⁴⁾. וטרח הגאון לתרץ את דברי הש"ך ולהניח את דעתו של אותו "בחור כהלכה", שהתאונן על "שאינ איש שם על לב לחזק", כדי לחזקו ולעודדו.

ולבחור כהלכה ממוהליב השיב: "דבריך בד"ת הגיעוני הוטבו בעיני אף כי הארכת לפלפל בכ"ז לצעיר ימים כמוך יאותו הדברים, אף כי יש בהם דברים שאינם נכונים בכ"ז יש בהם תוך..."⁽¹²⁵⁾ וסיים: "מצאת חן בעיני על חריצותך לדקדק אף שמעיילת פילא בקופא דמחטא אבל הדקדוק יפה הוא"⁽¹²⁶⁾. כה חיזק וגם לימד את דרך הלימוד לבחורי חמד וגער במלמדי העיר לבוב שצרה עינם במלמדים שבאו מקרוב ומרחוק לבובה להרביץ תורה ומלמדי העיר ראו בהם חבירי-צרה הבאים לקפח את פרנסתם והשתדלו לחסום את הדרך בפניהם מטעם השלטון "ואח"כ באו לשאול למשפטם וצווחתי ככרוכיא, עבדי בישין בתר דעבדין מתמלכין"⁽¹²⁷⁾.

ועד כמה המה לבו לתינוקות של בית רבן ועד כמה חרד ללימוד התורה, מוכיח מכתבו שכתב לדודו הרה"ג בברודי:

"שלום וכ"ט אל כבוד דודי הרב הגדול איש חמודות מ' יוסף נ"י נאטאנזאהן. עיניו הרואות אשר מצאתנו עמל ותלאה מצאתנו עונינו להרוס ולשבר כל מעוז ומגדול התורה אשר בנו חכמינו מקדם. והנה הזמן הביא אותנו אשר חלילה וחלילה נגדע קרן התורה ואם אין גדיים אין תישים; מה נאמר ומה נדבר אלקים מצא את עון כולנו. אוי לנו בושנו מאד כי בימינו היתה כזאת. מאד מאד אבקש אל יחשה ויראה לעשות כל אשר בכחו, חזק ונתחזק בעד עמנו וד' הטוב בעיניו יעשה. וד' יודע כי תסמר שערות ראשי עת כי אזכור אשר קול התורה חלילה לא ישמע בארצנו חלילה. וע"כ

(123) יוסף דעת ה"ל טריפות סי' לג סעיף ב. ורבי אורי סלט הוא אביו של הגאון החכם רבי משולם סלט, מבי דינא רבא דק"ק לבוב במקום אביו, והיה דיין בבי"ד של הגאון ר"י שמלקיס ואחריו היה הדיין הראשי אצל הרב ברודא.

(124) שו"ת שו"מ ח"א מהד"ת סי' מב.

(125) שם חלק ג סי' קלו.

(126) שם חלק ד סי' ה.

(127) שו"ת שו"מ מהד"ת ח"א סי' יג.

ירא שמים, איש חכם ונבון וירא אלקים מרבים יתאזר ויהי לאיש, יאמץ לבו בגבורים וידבר על לב כל איש אשר ירא וחרד לדבר ד' וכולנו יחד נתי' לאגודה אחת עד כי יסקיף וירא ד' משמים ענינו ואת לחצינו אשר הזמן בהול למאד וישמע קול הנאנחים והנאנקים וירום קרן התורה למעלה כאהבת נפשו ונפש בן אחיו הדורש באהבה מיחל לד' כי ירשיע את ישראל מיד כל צר ומשטין מצפה לתשובתו עד מהרה. הצעיר יוסף שאול נאטאנזאהן האבד"ק לבוב והגלילי"א⁽¹²⁸⁾.

מ ד ת פ ו ב ו

ידע בצערם של תלמידי חכמים מסכנים שלרגלי עניותם וענותנותם קשה להם לקבל משרת רבנות, וכשנתבשר מאחד מהם שנתקבל לרב ומורה צדק באיזה עירה ושמה ומיהר לברך את המבשר: „מכתבו הגיעני תמול, א' חיי, ונהניתי עד מאד, כי הוא מורה צדק שם ואם כי הפרס הוא מצער ותחי נפשו. יהא רעוא שירים ראשו על כולא כרכא⁽¹²⁹⁾“.

וכן כתב לברך רב אחד שנתקבל לראב"ד בק' טאמאשוב.

ועל אף טירדתו הרבה לא מנע מלקיים מצות ביקור חולים גם אותם שבאו מתוך לארצו להתרפא אצל הרופאים המומחים שעיר לבוב היתה ברוכה בהם: „בעש"ק פ' ואתחנן י"ד מנחם אב שנת תרט"ז הלכתי לבקר חולה הרב מו"ה משה עפשטיין אבד"ק זאמושט ואמר דתמה על הפמ"ג ביור"ד... והשבתי...⁽¹³⁰⁾“.

וכן קיים מצוה זו בגופו ולא ע"י שליח.

לבו הרך והטוב הרגיש לא רק בצערם של תלמידי חכמים, אך גם חס על אדם פשוט מסכן הנהנה מיגיע כפיו. ומעשה היה באופה, שכיר לילה, שנעשה אבל והוא בתוך שלשה, ובאה חמותו לשאול אם יוכל לילך לבית האופה במשך הלילה כי הוא עני וילוש רק בלילה ובבוקר ישב שבעה ולא יעשה דבר. ונכמרו רחמי ואמרתי, אם אינם נביאים בני נביאים הם, ובלילה יש מקום להקל. ויסוד הדברים ממ"ש רש"י תענית יג... ואין מפרסמין הדבר⁽¹³¹⁾.

וכבר העיד עליו הגאון הצדיק רבי חיים הלברשטם מצנו: „כי מתולדתם המה טובי לב ורחמנות בלבבם על ישראל⁽¹³²⁾“.

דאג לעניים⁽¹³³⁾ ויסד בית תבשיל⁽¹³⁴⁾ ולבו היה ער לצרכי עמו המרובים.

(128) חולדות שלמה. המכתב הנ"ל הוא בשולי מכתבו להגאון מהרש"ק בברודי, שכתב אליו בענין סגירת ה"חורים" מטעם השלטון, שכנראה ידם של המתבוללים וחברי „שומר ישראל" היתה באמצע. והרעיש הגאון רבי יוסף שאול נתנזון את חבריו הרבנים למהר לפעול לבטל את רוע הגזירה. וקרא בחיל: „על כל ירא שמים. איש חכם ונבון וירא אלקים מרבים יתאזר ויהי לאיש" לעמוד על המצפה ולראות את התוצאות מגזירה זו, שהרי „אם אין גדיים אין תיישים", ולקמן בפרק „היחס המתוח בינו ובין מהרש"ק" הבאנו את מכתבו להגאון מהרש"ק ועבדי רבנו שלמה בהדיהו.

(129) שו"מ מהד"ת ח"ד סי' מד.

(130) שם סי' קא.

(131) יוסף דעת סי' שפ.

(132) דברי חיים ח"א סי' יז, ומובא גם ב„שם משמעון“.

(133) שם.

(134) „עברי אנכי" שיצא בברודי, שנה ד, מובא ב„שמי"ש“.

שואל ומשיב בקייטנה

א"ח 22457

על אף גבורתו בתורה, שהיה "גבור בתורה", היה איש רפה כח וחלוש בגופו. והיה מפונק ומעודן גם בבית אביו וגם בבית חמיו, ששניהם היו אמידים, ויצא בכל קיץ וקיץ לקייטנה, לכפר או למקומות מרפא לחק גופו שהיה מטיל עליו עבודת הקודש במדה יתירה בכל השנה. אבל גם שם היה מוחזק נתון לדברי תורה וניצל את שהותו שם, ללא טירדא דמתא, להשיב לשואליו המון תשובות הלכה למעשה, ללא ספרים, כי מוחזק היה אוצר בלום ולבו היה מחסן מלא תורה, והיה מתאונן על "חוסר ספרים", כהא שכתב "בקריית חוצות להשיב נפשי ולשתות מי מעיין הקשה למעיין ומחוסר ספרים... למען כבודו ולמען למודו אמרתי להשיב בקצרה" (135).

וכן "ואני יושב קרית חוצות ומחוסר ספרים, ובכ"ז למען כבודו וכבוד למודו נתתי לו משפט הקדימה" (136). והשיב להשואל תשובה ארוכה, על אתר, הלכה למעשה. ולרב אחר: "מכתבו מגילה עפה עם עוד כמה מכתבים הגיעוני היום ואני יושב בקרית חוצות ואיני בקו השלימות ומחוסר ספרים, והנה אמרתי לתת משפט קדימה לשאלתו, כי היא תקנת ילדה רכה בשנים" (137).

וכתב חדוש"ת בכפר לובין במרחץ חם" (138). ו"בהיותי בלאבין במרחץ חם סמוך ללבוב ט"ז מנחם (אב) תר"ג אירע...". (139). "הנה בשנת תרס"ו בקיץ הייתי במרחץ קארלסבאד" (140). "בהך דתיקו בדבר שיל"מ למעלה נתחדש לי בכפר טריסקאוויטץ בג' סיון תרי"ב דלכאורה...". (141). ו"כעת אני בקרית חוצות ואין לי ספרים ולפענ"ד נראה...". (142).

ובהיותו בטריסקוביץ (=מקום-מרפא) למד סוגיא דפתח פתח ורשם בקצרה את חיד"ת שחידש בסוגיא חמורה זו" (143).

ו"פה כפר טריסקאוויטץ, סמוך לק. דרהאביטש, שנת תרי"ב ח"י תמוז, ב' פנחס, ראיתי דבר תימה בתוספתא" (144). בשנת תרס"ו כ"ז תמוז ג' מטות הגיעני תשובה מהרב ר' יצחק שמלקיש פה טריסקאוויטץ בענין זה אי הפקר בטעות הוי הפקר" (145). "אם אמנם אני יושב בקרית חוצות אשמור הבטחתי לאביך... להשיבך הנה במ"ש לישב קושיית הפנ"י...". (146).

- 135) שו"ת שו"מ מהר"ת ח"א שאלה ד.
- 136) שם ח"ב סי' לת.
- 137) שו"מ מהר"ת ח"ב סי' מא.
- 138) דברי שאולעה"ת סי' מטות.
- 139) שו"מ מהר"ת ח"א סי' פה.
- 140) שם ח"ג סי' פה.
- 141) שם ח"ג סי' ה.
- 142) שם ח"ג סי' צד.
- 143) שו"ת שו"מ ח"ד מהר"ת סי' מב.
- 144) שם סי' קעה.
- 145) שם סי' קפה.
- 146) שם סי' סז.

ובכפר טריסקאוויץ השיב תשובה ארוכה לשואל בירושלים בשאלת שקרת בארץ
והדר"י¹⁴⁷.

וְאֲנִי כֹתֵב בְּקִרְיַת חוּצוֹת וּמְחוֹסֵר סְפָרִים¹⁴⁸. "בשנת תרט"ו ח"י תמוז פה
טריסקאוויץ...".¹⁴⁹ ביום ד' עשירי לאב שנת תרי"ט הייתי בלובין, מרחץ חם, סמוך
ללוב שאל אותי...".¹⁵⁰ "בשנת תרח"י ג' מנ"א ואני בקרית חוצות לשאוף רוח צח"¹⁵¹.
"בהיותי בשנת תרט"ו בקיץ העבר נשאלתי מהרב...".¹⁵² "ולפי שאני פה טריסקאוויץ
ב' מסעי ואין לי שום ספר ואמרתי דאולי כונתו (לחלק) בין פסיקת השדרה... ואח"כ
מצאתי בלבוש ובשאר ספרים שהעירו כן ע' הט"ז...".¹⁵³ "ובקעת, בשנת תרכ"ט יום
ד' עקב, אני יושב בקרית חוצות הגיעני מכתב ואני מחוסר ספרים אמרתי ליישב...".¹⁵⁴
"בשנת תרט"ו כ"ו תמוז פה טריסקאוויץ הגיעני מכתב מהגאון ר' יצחק שמעלקיס נ"י
שהקשה בדברי הט"ז...".¹⁵⁵ "בשנת תרט"ו בהיותי בטעפליץ (=מקום-מרפא) עש"ק ואתחנן
הגיעני מכתב מהרב מר"ה וואלף שיף מברעסלא, חתן הגאון רע"א מפוזנא...".¹⁵⁶
ובשאלת עגונה ממדינת רומניא השיב לאלתר: "מכתבם הגיעני היום ואני יושב
בקרית חוצות... ומחוסר ספרים ובכ"ז מפני תקנת עגונות לא אחשה וזה דבר
שאלתו...".¹⁵⁷

ובהיותו בקייטנה השיב תשובה חריפה למחבר אחד שבא להשיג עליו, והשיב לו
בסגנון חד: "מכתבו נמסר לי תמול ע"י... ואני יושב קרית חוצות לשתות מי מעיין
הקשה למעיין ומחוסר ספרים.

והנה ראיתי דבריו, איזו השגות על ספרי, אבל לא על דרך שרוצה להבין, רק
מפאת איזה שנאה וקנאה, ואני איני מכירו לדעת מהותו. ומהראוי היה להשיב לו
בהרחבת פה למדוד לו במדתו, אך דברי חכמים בנחת נשמעים, חרפה לא אשא על שפתי
רק מה שצריך לגוף ההשגה להשיב. ואכתוב על סדר השגתו... במחכ"ת לא רצה להבין.
ואני הבאתי דברי התוס'... ויבין כונתי אם יסיר שנאה וקנאה מלבו ולא יאמר שדברי
מגומגמים, כי הם דקי העיון. ובוז מיושב גם קושית מעלתו... ובלא"ה נלפענ"ד דלא
קשה קושית מעלתו... והנה מה שכתב מעלתו... ומה שכתב מעלתו באות ב'... ומה
שכתב באות ג'... ומה שכתב על דברתי בסי' רצ"ה... הנה אני הבאתי דברי הגהה

147) שם סי' קס.

148) שם סי' נו.

149) שם סי' קיא.

150) שם סי' קפד.

151) יוסף דעת הלי שחיטה א.

152) יוסף דעת ? ?

153) יוסף דעת בהשמטות סי' כו.

154) שם הלי ערלה סי' רצד סעיף טו.

155) שם הלי חלה סי' שכד.

156) יוסף דעת הלכות פדיון בכור סי' שז סעיף יא.

157) שו"ת שו"מ ח"ד מהר"ת סי' צ.

הנדפס בכסף משנה שהיה גאון גדול בעהמ"ת מרכבת המשנה הספרדי, וגם הוא לא ראה דברי רש"י אלו...

הנה כתבתי על כל דבריו ומהיום והלאה לא ירחיב פה ולשון על דברי מי שגדול ממנו מבלי עיון היטב, כי אף שהרשות נתונה לכל אחד להשיג על דברת הקדמונים אבל בעיון היטב ובדרך ארץ... ויכין לשם שמים, לא כמ"ש מעלתו שעבר על דברי הספר וחפש דוקא במה שיוכל לתפוש, ולא הודיעני מה שראה בספרי דברים טובים שת"ל גם באותו ס"ק שמביא יש דברים טובים ג"כ, והוא עשה במחכ"ת כמנהג הזוהרים שעומדים דוקא על בשר בלוי... והנה כ"ז כתבתי קצת בדרך קנטור אבל את זה בסופה"מ¹⁵⁸.

על אף שכולו רך וענה כנה, מוקיר רבנן אבל ידע להגן על כבוד תורתו ולהדריך צורבים שזחה דעתם עליהם. ומיד התאונן על שנאלץ היה לבוא לידי מדה זו לגעור בו, וסיים את תשובתו, ש"כל זה כתבתי קצת בדרך קנטור", אבל "את זה בסופה"מ". ונהג היה להתפלל בצבור בחדרו בקרית חוצות¹⁵⁹, וכשהיה בדעתו לנסוע לקרלסבד ונדע לו שגם האדמו"ר הרב החסיד מו"ה נחום ג"י בהרב הקדוש מו"ה ישראל מסאדיגאורע ז"ל יבלה שם איזו שבועות ואמר לאכול משחיטתו של השוחט שרגילים היו אדמו"רי רחין להוביל עמהן כשנסעו למקום-מרפא *¹⁶⁰.

דעתו על הפלפול המבוזבז על האחרונים

על אף כשרצה הראה את כחו הגדול גם במקצוע זה של תורה לפלפל ולסלסל בפלפול חריף, אבל מדרכו היה להסיק שמעתתא אליבא דהלכתא, וכתב לאחד משואליו: "אין אני רוצה לפלפל בפלפולים ארוכים ולקשר חבל בחבל שזה דרך הצעירים, ודי לנו שנפלפל בדברים שצריכין באמת לפלפל לענין דינא, וד' יודע כי מרוב אהבתי אליו דברתי כזאת"¹⁶¹. וכן כתב: "אני אין דרכי לבנות ולסתור בדברי האחרונים"¹⁶². "אין דרכי להעמיד יסוד על דברי האחרונים ובפרט על דברי אחרוני אחרונים"¹⁶³. או: "אין הזמן מסכים לכתוב על דברי פלפול כ"ז..."¹⁶⁴. ולצורב אחר: "אף כי הארכת לפלפל כ"ז..."¹⁶⁵. ואין דעתי נוחה בפלפולים כאלה לבנות יסוד על דברי אחרוני אחרונים ואם נרצה לעשות כזאת אין קץ ואין סוף"¹⁶⁶. ו"תמהני על מעלתו לאחר שהביא את כל דברי האחרונים ואחרוני האחרונים למה לא ראה דברי הר"ן ברי"ף שכתב כעין זה"¹⁶⁷.

(158) שם סי' טו.

(159) שו"ת שו"מ מהד"ת ח"ב סי' עד.

(159*) שם"ש ע' 37.

(160) שו"ת שו"מ מהד"ת ח"ב סוסי' עד.

(160*) שם ח"ב סי' ע ד"ה "מה שנוחק".

(161) שו"מ ח"ג סי' קח.

(162) שם סי' קלו.

(163) שו"מ שו"מ מהד"ת ח"ד סי' ה.

(164) שם סי' ג.

(165) שו"מ מהד"ת ח"ד סי' מב.

ולצורב אחר השיב: "ולא רציתי להשיב על דברי הבל"¹⁶⁶). וכתב לחכם אחר: "יש לי להשיב בדרך פלפול, אבל אין דרכי להאריך בחריפות במקום שהפשט מספיק"¹⁶⁷).

ביום השבת בקרוחו ת"ח

לא רק בימי התגים היו ת"ח רגילים לקבל את פני רבם השו"מ, אך גם ביום השבת באו אליו להרצות לפניו את חידושי תורתם: "בשבת פ' אמור שנת תרכ"ה היה אצלי ש"ב הרב החר"ף מ"ה שלום לנדא נ"י והקשה אותי במה דאמרו בתולין..."¹⁶⁸). בש"ק פ' תבא היה אצלי הרב החר"ף מ"ה חיים ליב פ"דס נ"י והקשה במ"ש התוס' בגיטין..."¹⁶⁹). ומשאלתי בש"ק שמיני, י"ד למב"י שנת תרט"ו מהחר"ף שמואל שטאציר נ"י..."¹⁷⁰). ובש"ק ויגש ז' סבת שנת תרי"ז הקשה אותי הרבני המופלג מ"ה איצי היילפרין בהרב... במ"ש התוס'..."¹⁷¹).

ולא רק בשבת אך גם בערב שבת היה ביתו פתוח לכל רב וצורב להקשות את קושיותיו ולשאל את שאלותיו מהמשיב הגדול. ואיקלע למדן אחד מעירה פמורן לעיר לבוב וימהר לקבל את פני הגאון "עש"ק פ' בהעלותך תרנ"י שאל אותי הרב מ"ה זנוויל"¹⁷²) מק' פמאהרין היות שהיו לו כמה מבכרות ומכר אותן בקנין..."¹⁷³). בשנת סת"ה עש"ק בהרב בחקותי, מ"א למב"י, הראה לי תלמידי המופלג כמר שמואל ביק נ"י דברי הירושלמי..."¹⁷⁴).

הכתב בחוה"מ חיד"ת?

כנראה שמדרכו היה לכתוב חידושי תורה בחול המועד כמפורש מהא שכתב: "יום ו' דחזקמ"פ שנת תרל"ג ארשום כאן מה שנתחדש לי בדבר הרמב"ם פ"ח מחמץ..."¹⁷⁵). יום ה' ד' דחזקמ"פ שנת תרל"ג, תמול היה..."¹⁷⁶). ומאידך השמיענו מפי כתבו שכתב: "מכתבו הגיעני במועד סוכות וכל המועד ידי אסורות שכן ישנו בחוה"מ..."¹⁷⁷). הרי שבחול המועד לא יצא בקולמסו. וגם נזהר היה בכל מנהג, כי סבר למכל מנהג יש לו יסוד"¹⁷⁸).

166) יוסף דעת ה"י בהמה סהורה סי' שטו.

167) שם סי' שסז, ד"ה "והנה בשו"ת".

168) שו"ת שרי"מ מהר"ת ח"ג סי' צג.

169) שם.

170) דברי שאול עה"ת פי' שמיני.

171) שו"ת שרי"מ מהר"ת חיד"ת סי' ה.

172) ה"ה הרב ר' זנוויל טורנר, סבה של החסידה פרידה ז"ל, אמו של ש"ב הרב הגדול מ' ישראל

ליסר, ברוקלין, נ. י.

173) שו"ת שרי"מ מהר"ת ח"ג סי' קב.

174) שם ח"ב סוף סי' עב, ד"ה "והנה בשנת כת"ר".

175) שו"ת ח"ג מהר"ת סי' לו.

176) שם סי' מז.

177) שו"ת חיד"ת מהר"ת סי' מט.

178) יוסף דעת ה"י אבילות סי' שעו.

ממנהגיו

מדרכו היה ללמוד מדי יום ביומו עד לפני חצות הלילה ובשעה ארבע בבוקר השכם שוב שקד על לימודיו.

ומלבד שעוריו הוא היה לומד פעמים ביום עם תלמידיו: "אם אמנם אנכי היום שואל נשאל ללמוד שיעורים תמידים כסדרם עם תלמידים... ואותי יום יודשן ואני מסדר על ח"ש היור"ד ד' יזכני להוציא לאור עולם... ובכ"ז אמרתי לשים עיני להשיב"י"⁽¹⁷⁷⁾

ונזהר להתפלל בבוקר השכם עם ותיקין גם ביום השבת התפלל בשעה מוקדמת⁽¹⁷⁸⁾. וגם צות שלא להמתין עליו בתפלת שמונה עשרה שכן "קרה שהש"צ טעה אחר קדושת מוסף דילג לדור ודור כל הברכה התחיל תכנת שבת... ואני לא גמרתי תפלת לחש"⁽¹⁷⁹⁾. וכן כתב במקום אחר "שאני מתפלל תפלת ותיקין בשבת"⁽¹⁸⁰⁾.

ובימי חול היה רגיל לטייל בלוית תלמידו מחוץ לעיר או בגן העיר, כדי לשאוף רוח צח וקיים בטיוליו "ובלכתך בדרך", הגה בתורה ושח בדברי תורה עם תלמידיו. כהא "היה אצלי הרב מרדכי נ"י והגיד לי קושיא ששמע בשם הגאון מ"ה אברהם ברודא... וחשבתי בעת שהלכתי לשוח ע"פ השדה לרפואת והענין דתרי משה"⁽¹⁸¹⁾. ו"תלמידי החר"ף ושגון מ"ה גרשון קארציר נ"י אשר הקשה בהיותנו מהלכים לשוח ע"פ השדה י"ג תשרי שנת תר"ך"⁽¹⁸²⁾.

על אף שגם אביו וגם חמיו היו שניהם עתירי נכסין לא ידע צורת מטבע⁽¹⁸³⁾. כי מוחז ולבו היו נתונים לחיי עולם ולא לחיי שעה. ולא התעניין בהון ורק הרבנית הפקחה והמשכלת היא שטיפלה בענייני ממונות ומכלכלת את ביתה ללא כל פרס מקופת הקהל או מזולת איזו הנאה כלשהו.

בטלית מצויצת שהתעטף בה בחול לא התעטף בשבתות ובחגים⁽¹⁸⁴⁾. וכשיצא לדרך מסעותיו למקומות מרפא התעטף גם בחול בטלית של שבת⁽¹⁸⁵⁾.

ולא הסתפק רק בהגותו בתורה וללמד תורה לתלמידיו ולהשיב תשובות להמון שואליו גדולי תורה, אך גם עסק בגמ"ח⁽¹⁸⁶⁾ ובצדקה⁽¹⁸⁷⁾ להיטיב לחכמים מסכנים ויסד מוסדות לתכלית זו.

(177) שו"ת שו"מ מהר"ת ח"ג סי' קא.

(178) שו"ת שו"מ מהר"ת ח"א סי' סו.

(179) שם.

(180) יוסף דעת סי' ה ס"א.

(181) שם ה"ל בבי"ח סי' צב. א.

(182) שו"ת שו"מ מהר"ת ח"ד סי' קמט.

(183) ראה מאמרי על רבני לבוב, "הדרום" חוברת סז, ע' מז.

(184) יוסף דעת ה"ל אבילות סי' שפט ס"ג.

(185) שם.

(186) שם משמעון.

(187) שם ע' כח.

מדרכו לעמוד לימין גדולי משפחתו

אחת ממדותיו התרומיות של בעל „שואל ומשיב“ היתה לעמוד לימין גדולי המהברים של בני משפחתו ולברר את צדקת דעתם נגד וחולקים עליהם, מעין הא דאמר רבא, כי שכיבנא, רבי אשעיא נפק לוחי דמתרצנא מתני' כותיה"י⁽¹⁸⁸⁾. כשבועל „פנים מאירות“ תמה על החכם צבי וכתב שיפלא על האדם הגדול כמותו שתוכרח להתאריך בתשובה מה שהוא תלמוד ערוך.

וחש בעל „שואל ומשיב“ להשיב: „אבל אנכי תמה על הפ"מ שאם (=שער) שהוא מתפלא על החכם צבי שהאריך בזה, היה לו להתפלא על הרמב"ם והש"ע וכו' ואם כן דברי זקני החכם צבי ברורים ובלי ספק שבחכמתו הגדולה הרגיש בזה בתשובתו הארוכה ולא זכינו לתשובתו בזה"י⁽¹⁸⁹⁾“.

אבל על אף נאמנותו ותוקרתו הרבה של זקנו חכם צבי היתה האמת יקרה לו מכל ויש שהיה כותב „ונעלם דבר זה מעין העדה גדול הדור תח"ץ ז"ל"י⁽¹⁹⁰⁾“.

וכן כשהאריך בעל הכר"פ להשיב על החכם צבי ויצא לתגנת דעתו⁽¹⁹¹⁾“.

וביחוד היה עומד על המצפה נגד משיגיו של זקנו הבי"ח וכתב לאחד מהמקשים שהקשה קשה על הבי"ח והשיב על קושייתו תמיהתו: „אשר תמה מעלתו על זקני הבי"ח ז"ל ולהיות כי לא נמצא בידי ספר שרית בי"ח, ע"כ לא יכולתי לתת עין ולב באופן שאותיותיו יחכמוני; אבל להיות כי אני מיוצאי חלציו וגם ידעתי היטב דרכו בקודש כי על אדני האמת הטבעו יסודותיו היה קשה בעיני מאד עליו ולא נחתי עד כי שאלתי לי ספר הבי"ח. והנה טרם יהיה כל שיח מאד אני תמה כפי הנראה לא ראה מעלתו בגוף ספר הבי"ח רק באיזה ספר מהקיצורים, כי בפתחי ראיתי שתיכף בפתח דבריו הביא דברי הרשב"א אלו... והדין בש"ע שמקורו מדברי הרשב"א אלו ולא נעלם מעיניו הטהורות... ובא לידי מסקנא: „וא"כ צדקו דברי הבי"ח“.

והסיף „אחר שכתבתי כ"ז האיר ד' עיני ומצאתי בשו"ת תשב"ץ חלק שני... ראו עיני ושמחו דהסכים שיש לחלק, כמ"ש זקני הבי"ח ז"ל בתשובותיו ועכ"פ הדין דין אמת"י⁽¹⁹²⁾“.

והצטדק: „וארכתי בזה לפי שהחכם השואל הנ"ל הפריז הרבה בדבר זה, דהיאך דחה הבי"ח דבר מפורש ברשב"א מפני סתימת לשון ברמב"ם שיש לפרש ע"כ שמסכים להרשב"א; וגם אני פקפקתי הרבה למעלה ות"ל שזכיתי שדברי הבי"ח מבוארים בתשב"ץ ומובטיחני כי זכותו של הבי"ח דנפיש טובא יליך בעדי לטובה דהפכתי בזכותו כראוי לרב גדול כמותו"י⁽¹⁹³⁾“.

(188) כבא מציעא סב, ב.

(189) שואל ומשיב מהר"ת ח"ד סי' קח.

(190) שם.

(191) יוסף דעת ה"ל טריפות סי' מ.

(192) שו"ת שרי"מ מהר"ת ח"ד סי' קט.

(193) שם.

ובמקום אחר שהצדיק את דברי הב"ח כתב "בגלפעי"ד לפאר ולהדר פני זקני הב"ח ז"ל" (194).

וכן טרח ליישב דברי הב"ח במקום שהשיגו עליו (195) ושמח וקרא: "זכיתי להדר פני זקני הב"ח" (196).

ו"רציתי להביא ראיה לזקני הב"ח מהא... (197), והוסיף "אך בגוף דינו של זקני הב"ח שכולם קמו עליו כסלא לאוגיא" (198) ודחו דבריו, וביתר ביאור אא"ז הח"ץ ז"ל; אם אמנם איני כדאי להכניס ראשי בין ההרים הגדולים, עכ"ז אמרתי תורה היא ולפענ"ד דברי זקני הב"ח נכונים" (199).

ו"מדברי התוס' האלו נראה להדר פני זקני הב"ח ז"ל" (200).

כשהתין בעל "ערוגת הבושם", מוהר"ל באלחוער אבד"ק זיסלב, לכתוב על הרמ"א שלא היה בקי בזה, כדרך שאמרו מדבריו של בריבי ניכר שאינו בקי בתרגומים, ונבהלתי... (201) על חכם ופוסק להיזהר בלשונו, מה גם שלדברי הרמ"א יש להם יסוד" (202).

ובכלל היה מדרכו לתגן על דעת הראשונים וכתב: "אבל במחכת"ה שכח לפני מי הוא עומד — לפני הר"ן, אשר גדולתו ותקפו בש"ס נודע בשערים, וכבר כתב הריב"ש תלמידו לפאר אותו... וא"כ חובה עלינו ליישב דבריו הקדושים ולכך הכינותי לבי ליישב דבריו כאשר תעלה מצודתי". ואחרי שקלא וטריא ירד לעומקא דדינא לברר וללבן את הענין מכל צדדיו ולכל פרטיו ועלה בידו ליישב את דברי הר"ן שמח וקרא בגיל: "עכ"פ דברי הר"ן מזוקקים" (203).

וכן חש לתרץ את דברי רבינו יונה וסיים "ובטוח אני דזכותו של רבינו יונה ימליץ (=תמליץ) בעדי דמהפיכנא בזכותיה במילי דקושטא" (204).

וכן תירץ כל קושיותיו של הט"ז על הרמ"א ביור"ד סי' מא, וסיים: "ובזה נחו שקטו כל קושיות הט"ז על אא"ז הרמ"א ז"ל, עיין עליהם. כן נראה לי להדר פני זקני ז"ל" (205).

- (194) יוסף דעת סוף ההשמטות להלי שחיטה.
- (195) שם בהשמטות להלי יין נסך סי' קכג ס"ו.
- (196) יוסף דעת בהשמטות להלי גדה סי' קפז ס"י.
- (197) שם הלי כלאי בהמה סי' רצו.
- (198) ראה ברכות דף ו, א: "וקיימי עלן כי כסלא לאוגיא", ויפרש רש"י "כסלא הוא חלם של מענה המקפת סביב סביב את כל האוגיא והגפן נטוע בתל".
- (199) יוסף דעת שם.
- (200) שם הלי נדוי סי' שלד.
- (201) יוסף דעת הלי עופות סי' פב.
- (202) שם.
- (203) שם הלי חלה סי' שכד סעיף מג.
- (204) יוסף דעת הלי אבילות סי' שעט ס"א.
- (205) יוסף דעת בהשמטות להלי גדה סי' קצ ס"א, ד"ה "בסינ".